

ani týmto významným širším kultúrnym súvislostiam nevenuje autor takmer žiadnu pozornosť.

Ristovu monografiu možno považovať za naozaj serióznu vedeckú príručku, najmä spôsobom spracovania. Jej veľkou prednosťou je totiž bohatý poznámkový aparát, ktorý upozorňuje čitateľa na množstvo cenných odkazov v sekundárnej (dnes, pravda, zväčša zastaranej) literatúre. Treba oceniť skutočnosť, že autor s úplnou samozrejmosťou zakotvuje takmer všetky svoje zistenia v pramennom materiáli, čo by pri serióznejšej vedeckej práci malo byť bezvýnimčným pravidlom. O vedeckej fundovanosti textu svedčí aj to, že grécke termíny sa popri latinizovanej podobe či preklade uvádzajú aj vo svojej originálnej starogréckej či latinskej podobe. Nie je zriedkavosťou, keď autor najmä pri ťažko interpretovateľných fragmentoch uvedie celú problematickú pasáž v starogréckom či latinskom origináli s podrobným výkladom danej problematiky.

Napokon treba oceniť aj neľahkú prácu prekladateľa *K. Theina*, ktorý prekladal dielo s ozajstnou znalosťou odbornej problematiky. S veľkou dôslednosťou sa pri prekladaní gréckych a latinských pasáží pridržiava existujúcich národných prekladov a čitateľa upozorňuje všade tam, kde sa od nich odchyľuje. Cenné sú aj prekladateľove odkazy na mladšiu bibliografiu k jednotlivým tematickým okruhom.

Rýchlejšej orientácii v diele pomáha stručný register, ktorý obsahuje aj filozofické termíny v ich originálnej jazykovej podobe. Dielo je doplnené pomerne rozsiahlou bibliografiou, ku ktorej je pripojený *Dodatek k bibliografii*, kde čitateľ nájde aj novšie diela zo stoickej problematiky. Za bibliografiou je uvedený zoznam českých a slovenských prekladov antických diel citovaných v štúdiu.

Ristova štúdia je bezpochyby najkomplexnejšou monografiou o stoickej problematike prístupnou v češtine a slovenčine. Napriek niektorým jej nevýhodám (najmä jej „úctyhodný“ vek či nehistorický spôsob výkladu) ostáva príručkou, v ktorej nájde nejedno spoľahlivé poučenie nielen laický čitateľ.

Andrej Kalaš

GEORGE EDWARD MOORE, ETIKA, PREŠOV, 1999, 121 s.

Metaetika napriek tomu, že patrí k najvýznamnejším smerom etiky 20. storočia, nie je na Slovensku veľmi známa. Nie je to vôbec udivujúce vzhľadom na literatúru z oblasti metaetiky, ktorá existuje, alebo lepšie povedané, neexistuje na našom knižnom trhu. Slovenský čitateľ preto iste len uvíta preklad jednej z najvýznamnejších Moorových prác v oblasti etiky *Etika*.

George Edward Moore sa považuje za zakladateľa metaetiky, ktorej vznik sa spája s vydaním jeho práce *Principia ethica* v roku 1903. Moore sa tu snažil položiť základy „každej budúcej etiky, ktorá sa bude môcť stať vedou“. Táto etapa vývoja jeho etických názorov sa označuje ako kriticko-metaetická. V ďalšej etape - utilitaristickej - podáva Moore svoj vlastný utilitaristický etický systém a viaže sa na prácu

Etika z roku 1912, ktorej slovenský preklad máme teraz k dispozícii vďaka Marte Gluchmanovej a Vasilovi Gluchmanovi.

Moore sa v *Etike* zaoberá utilitaristickou teóriou ako teóriou správneho a zameriava sa na kritérium správneho a nesprávneho konania. Vychádza pritom z tradičného utilitaristického princípu príjemného a bolesti. Všetko, čo jeho teória predpokladá, je, že v mnohých prípadoch existuje veľký počet rozličných činov, medzi ktorými máme určitú možnosť výberu. Predpokladá, že mnohé naše skutky sú pod kontrolou našej vôle, a to v zmysle, že ak sa rozhodneme vykonať nejaký čin, tak vykonáme taký, ktorý sme vykonať nemuseli. Takéto činy nazýva Moore úmyselné činy (voluntary action). Jeho teória poukazuje na to, že všetky činy možno usporiadať do stupnice v súvislosti s proporciou medzi mierou slasti a bolesti, ktorú spôsobujú. Na základe toho formuluje Moore princíp správneho konania ako konania, ktoré spôsobuje maximum slasti. Ak niekto konal tak, že existoval čin, ktorý by spôsobil viac slasti ako ten, čo vykonal, tak konal nesprávne. Správne teda nie je to, čo spôsobuje viac slasti ako niečo iné, čo je možné, ale prinajmenšom tak veľa slasti ako niečo iné. Produkovanie maxima slasti je znakom správnych úmyselných činov. Je to to, prečo sú správne činy správne. To platí podľa Moora univerzálne, vo všetkých možných svetoch ako matematické vety.

Svoju teóriu Moore vykladá v prvých dvoch kapitolách nazvaných Utilitarizmus. Teória pozostáva z troch princípov. „Tvrdí (1), že čokoľvek, či to bude jednotlivý dôsledok alebo celá skupina dôsledkov, alebo celý vesmír, je *vnútorne dobré* kedykoľvek a iba vtedy, keď buď je, alebo obsahuje prevahu príjemného nad bolesťou; že čokoľvek je *vnútorne zlé* kedykoľvek a iba vtedy, keď buď je, alebo obsahuje prevahu bolesti nad príjemným; a že všetky ďalšie veci bez ohľadu na to, akej podstaty môžu byť, sú vnútorne indiferentné. Tvrdí (2), že akákoľvek jedna vec, či to bude jednoduchý dôsledok alebo celá skupina dôsledkov, alebo celý vesmír, je vnútorne *lepšia* než iná kedykoľvek a iba vtedy, keď tieto dve sa vzťahujú navzájom v jednom alebo ďalších z piatich nasledujúcich spôsobov: totiž (a) zatiaľ čo obidve sú vnútorne dobré, druhá nie je taká dobrá ako prvá; alebo (b) kým prvá je vnútorne dobrá, druhá je vnútorne indiferentná; alebo (c) zatiaľ čo prvá je vnútorne dobrá, druhá je vnútorne zlá; alebo (d) kým prvá je vnútorne indiferentná, druhá je vnútorne zlá; alebo (e) kým obidve sú vnútorne zlé, prvá nie je taká zlá ako druhá. A tvrdí (3), že ak by sme si museli zvoliť medzi dvoma konaniami, z ktorých jedno by malo celkovo dôsledky vnútorne lepšie ako ďalšie, bolo by vždy našou povinnosťou zvoliť si prvé a nesprávne zvoliť si druhé; a že žiadne konanie dokonca nemôže byť správne, ak mohli sme ešte vykonať namiesto toho čokoľvek iné, čo by bolo malo vnútorne lepšie celkové dôsledky, ani nesprávne, ak sme *nemohli* vykonať čokoľvek iné namiesto toho, ktoré by bolo malo vnútorne lepšie celkové dôsledky“ (s.50).

Z Moorovej teórie vyplýva, že ak je pravdivá vždy, tak konkrétny úmyselný čin, ak je správny, je správny vždy a nemôže sa zmeniť na nesprávny a že konkrétny úmyselný čin nemôže byť súčasne správny i nesprávny. Ak nejaké konanie spôsobuje maximum slasti, je vždy pravda, že spôsobuje maximum slasti, a nemôže byť pravda, že spôsobuje maximum slasti a zároveň menej než maximum. Čin nemôže byť

správny aj nesprávny, či už súčasne alebo v rôznych časoch. Ale platí to iba o konkrétnom čine, a nie o nejakej triede činov. Tak napríklad ak v čase, keď Brutus zavraždil Caesara bol tento čin správny, tak je správny vždy. To však neznamená, že vražda je správny čin. Otázka, či je nejaké konanie správne alebo nie, závisí výlučne od jeho následkov. A otázka: Aké následky spôsobí tento čin? závisí nielen od triedy činov, ale aj od okolností, za ktorých sa čin uskutoční.

V ďalších dvoch kapitolách sa Moore zaoberá etickými názormi, ktoré protirečia jeho teórii a sú veľmi rozšírené medzi mnohými filozofmi etikmi. Moore tu odmieta všetky názory, podľa ktorých je hodnotenie správnosti a nesprávnosti vyjadrením pocitov alebo názorov jednotlivcov, odmieta, že sú dané spoločenskou mienkou alebo tým, čo schvaľuje spoločnosť, prípadne, iné ako ľudské bytosti. Uvedomuje si, že nie vždy možno podať dôkaz o nesprávnosti takýchto názorov, a preto viac-menej len poukazuje na závery, ktoré z nich vyplývajú a protirečia jeho teórii. Tak napríklad v prípade emotivizmu je Moore presvedčený o tom, že keď niekto tvrdí, že nejaké konanie je nesprávne, a iný trvá na tom, že to isté konanie je správne, tak existuje reálna diferenciacia v názoroch medzi nimi. A ich názory nielenže sa odlišujú, ale si aj ostro protirečia. Jeden z tých ľudí popiera tvrdenie druhého. Na to neskôr reagoval Stevenson poukázaním na to, že v takomto prípade nejde o rozdielnosť názorov, ale len o nezhodu v postojoch, a Moore uznal, že emotivizmus je možná alternatíva k jeho teórii.

Moore venuje pozornosť aj vplyvu motívov na hodnotenie konania a dospieva k záveru, že motív nemá vplyv na správnosť a nesprávnosť konania. Ak človek koná správne či už z dobrého motívu alebo zlého, nič to nemení na tom, že koná správne. Ale motív môže mať význam v iných druhoch morálnych úsudkov. „Má vplyv vtedy, ak ide o dobro a zlo celého stavu vecí: takže ak predpokladáme, že to isté konanie je urobené v jednom prípade z dobrého motívu a v inom prípade zo zlého, potom pokiaľ ide o dôsledky konania, dobrota celého stavu vecí bude rovnaká, kým prítomnosť dobrého motívu bude znamenať prítomnosť *dotatočného* dobra v prvom prípade, ktorý chýba v druhom. Teda pre tento samotný mohli by sme zdôvodniť názor, že motívy sú významné pri *určitých* druhoch morálnych úsudkov, hoci nie pri úsudkoch o správnom a nesprávnom“ (s. 95)

Motívy môžu mať vplyv aj pri rozhodovaní o tom, ktoré konania môžeme pochváliť a ktoré odsúdiť. Podľa Moora totiž nie každé správne konanie si zaslúži byť pochválené a ani každé nesprávne konanie nemusí byť odsúdené. „Nemusíme prirodzene povedať o človeku, ktorého konanie sa obrátilo na zlé vzhľadom na nejakú nepredvídanú náhodu, keď mal dôvod očakávať, že by sa to skončilo dobre, že jeho konanie bolo správne, ale skôr, že *netreba ho odsudzovať*. A môže to byť plne prijaté, že v takomto prípade skutočne nemal *by byť* odsudzovaný, pretože odsúdenie nie je možné, aby slúžilo akémukoľvek dobrému účelu, a pravdepodobne spôsobilo by škodu. Ale dokonca ak pripustíme, že *netreba ho odsudzovať*, je nejaký dôvod pre tvrdenie, že *konal správne?*“ (s. 97)

Moore venoval jednu kapitolu aj problému slobodnej vôle. Keďže podľa jeho teórie posudzovanie správneho a nesprávneho nezávisí od toho, čo mohol subjekt

absolútne urobiť, ale od toho, čo môže urobiť, ak by si tak zvolil. Tým sa u neho slobodná vôľa mravného subjektu dostáva do popredia, a preto sa zaoberá otázkou: Je pravda, že človek mohol urobiť niečo iné okrem toho, čo skutočne urobil?

Moore je presvedčený o tom, že vlastný a oprávnený zmysel slova "mohol" je ten, v ktorom ho používame, keď hovoríme, že niečo, čo sa nestalo, sa mohlo stať. Medzi vecami existuje rozdiel, ktorý vyjadrujeme tým, že povieme, že zatiaľ čo jedna vec sa mohla stať, druhá sa stať nemohla. Týmto rozdielom medzi dvoma vecami myslíme to, že niečo bolo možné a niečo nebolo možné. A ak je toto oprávnený spôsob použitia slova "mohol" a "nemohol", tak skutočne existuje rozdiel medzi dvoma vecami, z ktorých sa žiadna nestala. Prítom o jednej môžeme povedať, že sa nestala, pretože sa nemohla stať, a o druhej, že sa nestala, hoci sa mohla stať. Preto je iste oprávnené povedať aj to, že často sme mohli (v nejakom zmysle tohto slova) urobiť to, čo sme neurobili. Tí, čo popierajú existenciu slobodnej vôle, tvrdia, že nič sa nemohlo stať okrem toho, čo sa aj stalo, a že nič iné sme nemohli urobiť ako to, čo sme aj urobili. Takíto ľudia podľa Moora vychádzajú z predpokladu, že všetko, čo sa deje, má svoju príčinu, ktorá tomu predchádza. Z toho potom usudzujú, že to, čo sa stáva, vyplýva nevyhnutne z toho, čo tomu predchádza, a keďže všetko má svoju príčinu, nič iné sa nemohlo stať okrem toho, čo sa stalo. Spor o slobodnú vôľu sa tak presúva na spor o tom, či má naozaj všetko svoju príčinu alebo či vôľové činy niekedy nie sú ničím zapríčinené.

Moore pochybuje o tom, že tvrdenie o existencii slobodnej vôle je nezlučiteľné s princípom, podľa ktorého je všetko, čo existuje, nejakým spôsobom zapríčinené. Podľa neho spor o slobodnej vôli spočíva v dvojznačnosti slova "mohol". "Všetko, čo je isté o veci, je (1), že ak máme slobodnú vôľu, musí byť pravda v *nejakom* význame, že niekedy *mohli* sme urobiť, čo sme neurobili; a (2) že ak všetko je zapríčinené, musí byť pravda v *nejakom* význame, že *nikdy* sme *nemohli* urobiť, čo sme neurobili. Čo je veľmi neisté a čo zaiste je potrebné skúmať, je, či tieto dva významy slova "mohol" sú tie isté" (s. 105).

Moore si kladie otázku, aký je význam slova "mohol", keď ho používame vo vete: "Mohol som to urobiť, ale neurobil som to." Prichádza k záveru, že toto slovo používame jednoducho ako kratší spôsob vyjadrenia "mohol by som, ak by som si zvolil". Takto význam slova "mohol" nijako neprotirečí princípu, podľa ktorého má všetko svoju príčinu. Vyjadrujeme ním známy fakt, že často by sme skutočne mohli konať inak, ak by sme si to želali inak. Avšak tí, ktorí popierajú skutočnosť, že máme slobodnú vôľu, popierajú tvrdenie, že by sme si naozaj mohli vybrať to, čo sme si nezvolili. Tvrdia, že to, o čom hovoríme, že si môžeme zvoliť, si v skutočnosti zvoliť nemôžeme. Moore tu opäť poukazuje na význam slova "mohol", v ktorom ho používame. Ak hovoríme, že sme mohli urobiť to, čo sme neurobili, mienime tým, že by sme to mohli urobiť, ak by sme sa rozhodli urobiť to. A rovnako ak hovoríme, že sme si mohli vybrať urobiť to, mienime tým, že by sme takú voľbu mohli vykonať, ak by sme si vybrali vykonať takú voľbu, pretože je vždy možné, že by sme si mohli vybrať takú alternatívu, ktorú sme si nevybrali. Moore poukazuje na to, že použitie slova "mohol" vo význame, v ktorom ho používame vo výrokočoch, ktoré potvrdzujú

existenciu slobodnej vôle, je oprávnené a výroky, v ktorých je použité toto slovo v takomto význame, neprotirečia princípu, podľa ktorého má všetko svoju príčinu.

Kľúčovým pojmom v celej Moorovej etike je pojem vnútornej hodnoty. Vnútrná hodnota veci určuje to, o čo by sme sa mali usilovať. Vnútrnou hodnotou následkov nášho konania posudzujeme naše činy a hodnotíme ich ako správne alebo nesprávne. A aby sme sa vyhli možným chybám pri posudzovaní hodnoty nášho konania a vnútornej hodnoty následkov nášho konania, upozorňuje Moore v závere svojej práce na dôležitý rozdiel. Tento rozdiel spočíva v odlišení dvoch otázok, a to 1. či a v akom stupni je vec vnútorne dobrá alebo zlá a 2. či a v akom stupni je schopná zväčšiť alebo zmenšiť vnútrnú hodnotu celku, ktorého je časťou, od tretej, a to: 3. či a v akom stupni je vec užitočná a má dobré následky alebo je škodlivá a má zlé následky. Tieto tri otázky sa vzťahujú na tri odlišné druhy vecí. A keď hovoríme o niečom, že je to dobré, mali by sme si uvedomiť, čo tým mienime, či to, že vec je vnútorne dobrá, alebo to, že zväčšuje vnútrnú hodnotu celku, ktorého tvorí jednotnú časť, alebo to, že je to užitočné a má dobré následky. A podobne keď povieme o niečom, že je to zlé, môžeme tiež mieniť tri odlišné veci.

Ako som už spomenul, Moorova teória je etikou správneho a nesprávneho konania. Týka sa posudzovania konania vzhľadom na dôsledky. Myslím si, že táto teória by nemusela byť problematická, ak by sme naozaj poznali kritérium, podľa ktorého by sme posudzovali samotné dôsledky našich činov. Moore síce uvádza ako kritérium množstvo príjemného a bolesti, ale zároveň si uvedomuje, že „je nemožné dokázať, že ide o korektné kritérium, výlučne na základe predpokladania, že vnútrná hodnota je vždy v pomere k množstvu príjemného“ (s. 115). Je prinajmenšom diskutabilné, či je vhodné zaoberať sa iba časťou etiky týkajúcej sa správnosti a nesprávnosti konania, ktorá je závislá od existencie kritéria, ktoré je spochybnené. Myslím si, že problémy súvisiace s týmto kritériom by mohli byť natoľko závažné, že by zasiahli aj do oblasti, ktorej sa venoval Moore vo svojej *Etike*.

Čo sa týka slovenského prekladu, podľa môjho názoru obsahovo zodpovedá anglickému originálu a ani v prípade, kde Moore zavádza nejaký nový výraz, nemusí hroziť nebezpečenstvo nejasnosti, pretože jeho význam Moore dostatočne jasne vysvetľuje.

Je len potešiteľné, že sa na Slovensku objavila aj takáto kniha, i keď sa v knižkupectvách len ťažko môžete s ňou stretnúť.

Miroslav Mandzela